

- Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 1932/3. 3. Abhandlung) 3.: Charlotte LEITMAIER: Die Kirche und die Gottesurteile. Eine rechtshistorische Studie. Wien, 1953. 31.
25. FRANZ: Benediktionen, 349–354., Hermann NOTTARP: Gottesurteilstudien. München, 1956. (továbbiakban: Gottesurteilstudien) 232–234, 249.
26. HAJNIK Imre: A magyar bírósági szervezet és a perjog az Árpád- és vegegyházi királyok alatt. Bp. 1899. 257.; ECKHART: Hiteles helyeink, 649.; KUMOROVITZ: Pecséthatáználát, 295.; NOTTARP: Gottesurteilstudien, 208.
27. Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum. Curis et laboribus Joannis KARÁCSONYI et Samuelis BOROVSKY. (továbbiakban: Reg. Varad.) Bp., 1903. nr. 381: 304. 1.
28. Petrus BROWE: De ordaliis. I. Decreta pontificum Romanorum et Synodorum. Romae, 1932. 46., NOTTARP: Gottesurteilstudien, 351–352.
29. Zalán MENYHÉRT: A Pray-kódex benedictioi. Magyar Könyvszemle 34 (1937), 45.
30. Reg. Varad. nr. 50: 172. 1. (1213), nr. 83 és 85: 183. 1. (1214), nr. 280: 258. 1. (1221).
31. A tüzesvas-próba alkalmazásának konkrét eseteire vonatkozó magyarországi adatokat teljes egészében eddig a hazai irodalom nem vette számba. Ezért az alábbiakban valamennyit felsoroljuk. *Esztergom*: XII. század eleje, MARSINA I. 62. *Székesfehérvár*: 1203 előtt, Magyar Országos Levéltár, Diplomataikai Fényképgyűjtemény 283210 (Veszprémi káptalan magánlevéltára, Merenye 4) FEJÉR VI/2. 361 és IX/7. 642. *Óbuda*: Imre király idejében és 1211-ben, MARSINA I. 132–133, 146, II. 17–18. *Várad*: 1208-tól 1234-ig, Reg. Varad. nr. 2–381: 156–304. 1. passim. *Kalocsa*: 1215 előtt, DL 64764. = WENZEL VI. 440. *Eger*: 1229-ben, Reg. Varad. nr. 357: 290. 1. *Arad*: 1229-ben, Reg. Varad. nr. 358: 291. 1. Vö. Rudolf RAUSCHER: Q Regestru Varadinském. Bratislava. Casopis učené společnosti Šafaříkovej. Ročník III. Bratislava, 1929. 310.
32. ZÁVODSZKY Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: A törvények szövege) Bp. 1904. 186.
33. Erről a *de ecclesia non exiuit ad solutionem* (Reg. Varad. nr. 235: 242. 1.), illetve *ad solutionem manus non exiuit de ecclesia* (Uo. nr. 306: 268. 1.) bejegyzések tájékoztatnak.
34. NOTTARP: Gottesurteilstudien, 234., Petrus BROWE: De ordaliis. II. Ordo et rubricae. Acta et facta. Sententiae theologorum et canonistarum. Romae, 1933. 12.
35. FRANZ: Benediktionen, 370.
36. FRANZ: Benediktionen, 316–319, 357, 393.
37. KUMOROVITZ: Pecséthatáználát, 287–288. Az adatra Kumorovitz L. Bernát professzor úr hívta föl a figyelmet, amiért ezúton is köszönetet mondok.

LÁSZLÓ SOLYOSI

HERKUNFT DES SEKUNDÄREN SIEGELS AUF DER PRIVATURKUNDE VON GUDEN

In dem Privatchiv des Veszprémer Domkapitels befindet sich die in Ungarn älteste originale Privaturkunde. In dieser Urkunde aus dem 11. Jahrhundert testierte der im Dienste des Königs St. László (1077–1095) altgewordene Guden zu Gunsten der Domherren des Veszprémer Doms. Diese wertvolle Urkunde war – ähnlich dem Testament von Zaah vom Anfang des 13. Jahrhunderts – ursprünglich unversiegelt, und erst später, im 13. Jahrhundert, hat man beide mit einem Siegel versehen, als eine Urkunde ohne Siegel

keine Glaubwürdigkeit mehr halte. Zum sekundären Siegel der zwei Testamente nahm man denselben Siegel in Anspruch. Der Verfasser ist aufgrund des Zusammenhangs zwischen der Aufschrift des Siegels – *Fortitudo mea et lavs mea Dominvs* (Ex 15,2, Ps 117,14, Is 12,2) – und der Zeremonie des Gottesurteil es der Meinung, dass die Domherren des Veszprémer Doms diese Siegel ursprünglich bei den dort vom 11. Jahrhundert an durchgeführten Eisenproben benutzt haben. Die

Hand, in dem der Betroffene das erhitzte Eisenstück hielt, wurde in eine Fatsche gewickelt und abgesiegelt, damit man den Eingriff von Ungefugten verhindere. Die Veszprémer Domherren haben ihre zwei Urkunden mit dem beim Gottesurteil gebrauchten Siegel abgesiegelt. So wurden also die Testamente von Guden und Zaah mit dem Gottesurteil siegel des Veszprémer Doms versehen. Diese Siegelrarity blieb Dank diesem sekundären Gebrauch erhalten.

MITHAY SÁNDOR

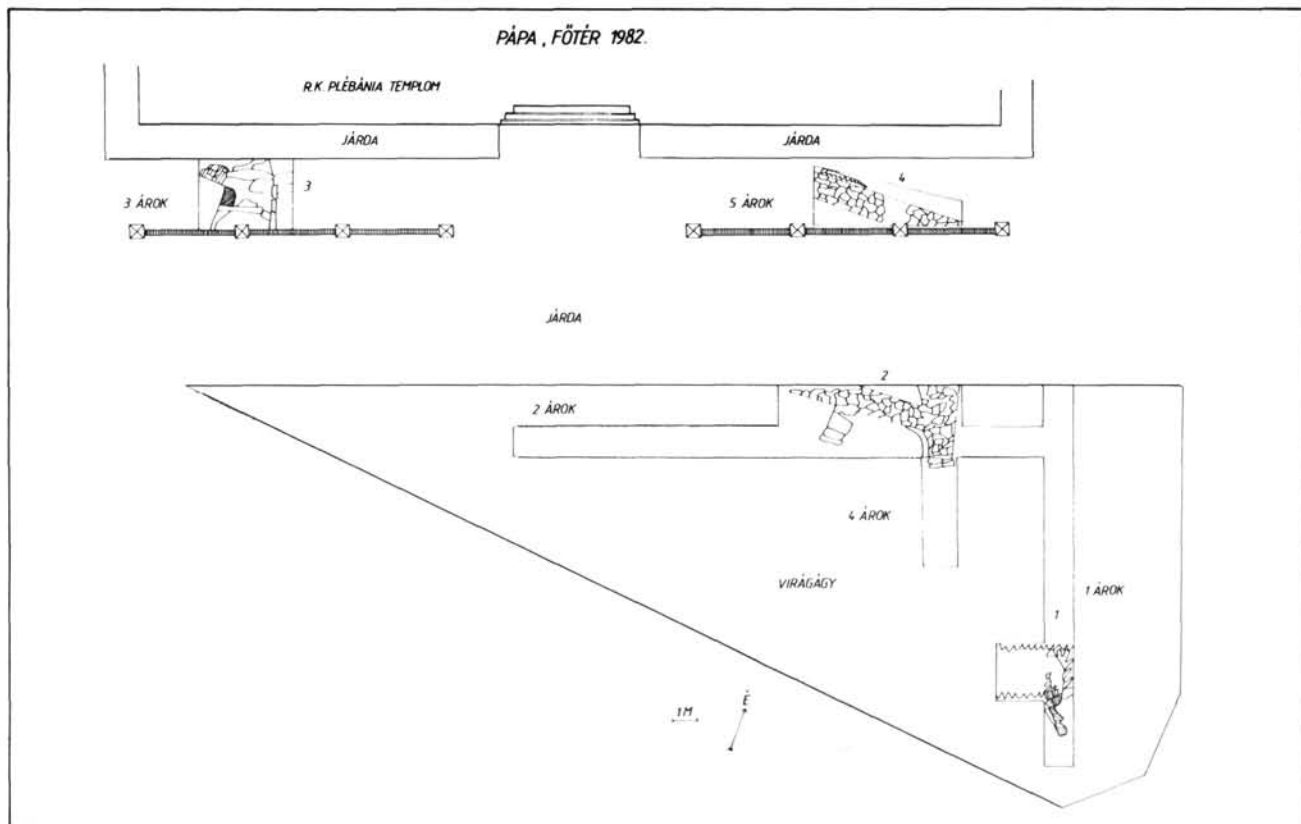
ADATOK A PÁPAI RÓMAI-KATOLIKUS PLÉBÁNIA TEMPLOM TÖRTÉNETÉHEZ

Pápa Főterén áll az Esterházy Károly gróf egri püspök által építtetett impozáns római katolikus plébánia templom.¹ Ez a nagyméretű építmény barokk stílusával uralkodik a téren és az egész városban. A templomot 1773–1786-ig építették.² Főhomlokzatával dél felé, a szentélyével a várkastély felé helyezkedik el.

Az elődje ugyancsak ezen a téren volt. Az irodalom úgy emlegeti, hogy a mai egyház előtt állott.³ Ennek a templomnak egykori környé-

kén volt az úgynevezett Belső-temető is,⁴ mivel a középkorban plébánia templom volt. Ezt, valamint a temetőt is téglalaf övezte.⁵ Ez a korábbi templom a várkastély Nádortermében a Pápát ábrázoló nagyméretű festményen már nem szerepel, mert a kép az 1760-beli várost mutatja be.⁶ Ezen látható az elbontott régi templom, amely ábrázolás szerint kéttornyú és három hajós, keletelt templom,⁷ homlokzatával nyugat felé. Először 1683-ban szerepel

a pápai nagy fogadalmi festményen, valószínűleg a maga valóságában ábrázolva.⁸ Az 1730-as évek elején készült kataszteri térképen alaprajzban is rögzítették.⁹ A templomról tehát metszetekről és festményekről értesülünk, de a pontos helye ismeretlen. A Nádortermi festményen, a kataszteri térképen és a fogadalmi képen tulajdonképpen bizonytalan a biztos helye. A fogadalmi képen erős rövidülésben jelenik meg. Az előbb említettekén kívül a régebbi met-

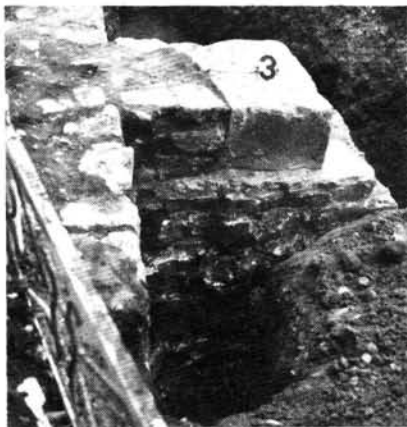
1. ábra. Az ásatás alaprajza a pápai r. k. plébániatemplom előtt.

szetek alapján pedig nehezebben pontosítható a helye.

Fentiek értelmében így kívánatos volt ásatással az egykori helyét megkeresni. Ezért 1982 őszén¹⁰ a be nem épített helyeken a mai templom előtti virágágyban és a főhomlokzat tövében egy felkavicsozott sávban feltáráshoz kezdünk. Az előbbi két hely között egy 5,50 m széles aszfaltozott járda akadályozta az ásató munkát.

A templom közelében a plébánia főhomlokzatával párhuzamosan hú-

2. ábra. A régi templom déli oldalfala és pillérei.

zott 1. sz. árokban emberi csontok töredékei kerültek elő. Ezek az egykori Belső-temetőből valók. Sírokat nem találtunk a kutatóárookban, homokban téglafal volt (1. ábra). Eből 113 cm mélységgel egy újabb, habarcsos tetejű fal emelkedett ki. Két méteren át lehetett követni ennek padlószint jellegét. A vastagsága 5–6 cm. Valószínű, hogy az egykori temető kisebb építményéhez tartozott.

A templom főhomlokzatával párhuzamosan ásott 2. sz. kutatóárookban 25 cm mélyen kövceses szintet találtunk nagyobb folyami kavicsokból. Ennek keménységét alig lehetett átcsákányozni. Ez minden bizonynyal az egykori piactér bedöngölt szintje, a vastagsága 20–25 cm. Innen enyhe lejtésű a szint, hogy így a vizet a templom környékéről levezessék. A 18. századi szint alatt előkeült egy nagyobb faragott kő, ennek felső mélysége 42 cm.

Feltűnő, hogy a mai virágágy termőtalaja alatt alig van építési törmelékréteg. Úgy látszik, hogy alaposan eltakarították az építkezés befejezésekor.

Az említett faragott kőből kelet felé nyúlik egy fal, amely 90 cm széles és ez a templom délnyugati tornya felé irányul. (1. ábra 2.; 2. ábra). Ez a fal a 2. sz. árokban levő támpillérig nyúlik. Három méter hosszan tudtuk ezt kibontani, mert nyugat felé az említett széles járda akadá-

lyozta. Dél felé két pillér nyúlik ki belőle, ezek külön 75 cm szélesek. A nyugati pillér alapja 150 cm mélyen van, a keleti pedig 185 cm mélyen. A nyugati pillérenél a fal újabb nagy faragott kővel folytatódik (3–4. ábra). Ez terméskövekből gondosan rakott. A keleti pillér lépcsőzetesen maradt ránk (5. ábra).

A fal kelet felé egy sarokig ér, és ez is bizonyítja, hogy a régi templomnak a déli felét találtuk meg. Ennek az iránya megegyezik az elméletben feltételezett fallal, nyilván középkori nyugat-keleti irányú templom falával. Ezzel kelet-nyugati főiránnyal szöveget zár be: ez nyugaton

3. ábra. Déli falrészlet és a pillérek nyugat felől.

4. ábra. Pillérek északkelet felől.

7 fok dél felé és 7 fok keleten is észak felé. A fal alapozási mélysége 186 cm mélyen van. Az építés módja nem a korai időkből való.¹¹ Az irodalomban ezzel szemben úgy emlegetik a mai templom elődét, mint ha az román-kori lenne.¹² Az előbb említett kőfal iránya a mai templom délnyugati tornyának tart. Ezért közvetlen a templom fala tövében próbálkoztunk a megtalált fal folytatását megkeresni a kavicssal borított sávban (1. ábra 3.). A torony felé bolthajtást találtunk. A felső mélysége 74–80 cm, a szélessége fent mérve két és fél méter. 1 m mélyen kő az alapja, és az szervesen össze van építve a toronyalappal, tehát a toronyhoz tartozik. Majd innen dél felé sarkosan épített két falat tártunk fel 70–83 cm mélyen (6. ábra). Gondosan rakott fal ez, több benne a lapos mészkő. Mivel a régi templom oldalfalára merőleges ez az előbbi fal, így elképzelhető a Maynczek térképén jelölt 28 m távolság, amely a térkép szerint a régi templom oldalfalhosszúsága. Ez a távolság az ásatáson talált oldalfalnak a tényleges hossza.

A Sparr-féle tollrajzon ábrázolt egyetlen torony mellett délre helyezkedik el.¹³ Ez lehetett az egykori torony nyugat felé, toronyórával és harangokkal.¹⁴ Az előbb említett bolthajtás a régi templomtoronyának az alapja. Az új templom tervezésénél a megváltozott fő tengely egy része az új alap alá került. Az építkezés harmadik évében is még két ölnyire emelkedett ki a térszínből a torony.¹⁵

A további kutatásokban egy kriptá szélé is előkerült, és itt volt nemrégiben egy talajlerogyás a templom nyugati oldalánál.¹⁶

Az előbb említett 28 m távolsághoz, azaz templomhosszhoz mérten a régi templom szélessége 13–15 m lehetett. A további feltárás folya-

mán a mai templom keleti tornya előtt is ásattunk. Itt a régi templom észak-északnyugati oldalfala feltételezhető és ez alábukik a mai templom főkapuja alá. Ebben az irányban van egy pillérindítás a kőfalból. 1 m széles az itteni kőfal és párhuzamos az először talált templom-oldalfallal (1. ábra 2.). A fal felső része téglá és ez padló-jellegű. A mai templom előtt pedig habarcspadló van 80 cm mélyen. Tehát a falnak külső szélé a mai tér felé helyezkedik el. A faltól a mai templom felé vastag agyagrétegek vannak.¹⁷ Az előbbi falak és a padló is 40 cm-rel vannak magasabban, a falnak a síkja. Ennek a falnak a rakási módja eltér az új templom oldalfalának texturájától.

Meg kell még említeni azt is, hogy az előbbi padlószint 78–85 cm mélyen volt. Az itt levő fal és a körülötte talált jelenségek mind az egykori padlószint alatt vannak. Ez azért állítható, mert a padlószint a mai szintekhez képest 40–45 cm-rel van magasabban. A talaj enyhén lejt dél felé.

Ha a régi templom-oldalfal (1. ábra) és a toronynál talált fal (3. ábra) az épülethez tartoztak, akkor a régi templom nyugati tornya még nem került teljes egészében a mai templom alá. Van ugyanis egy fontos megjegyzés a régi templom bontására vonatkozóan: a falakat a föld felszínéig lebontották, de a „Torony-nak mintegy két ölnyire való része áll”¹⁸

A templom keleti szárnya mellett talált fal és a padló a templom belsejére mutat. Ez különösen akkor állítható, ha Maynczek által rajzolt régi templom méretei szerint az épület szélessége 17 m volt.

A várkastélyban, a Nádor-teremben található nagy pápai képen ábrázolt templom, Pongrácz plébános leírása és a fogadalmi képen az ásatáson talált templom oldalfal irá-

5. ábra. Pillér dél felől.

6. ábra. Nyugat felé kőfal és a téglabolt-hajtás dél felől.

nya (1. ábra 2.) megegyeznek. Csak Maynczek rajzán ez utóbbi kissé délre hajolt. De mindenesetre az oldalfal és a padlószintnél (1. ábra 4.) kibontott fal különböző kori. Lehet azonban, hogy az eddig az épületbelsőben vélt fal egy másik templomhoz tartozott. De ebben az esetben is belső fal volt.

A régi templom járósíntje a mai-nak az alsó lépcsője magasságában lehetett. A régi egyház építéstörténetéhez tartozik az is, hogy 1774 március végéig a falakat a föld színéig bontották le.¹⁹ Megállapítható az is, hogy a templom teljes lebontása után kezdenek csak építkezni. Maynczek térképén a vár keleti sarkát összekötve átlós vonallal a mai Főtér 6. sz. ház sarkával, a mai templom előtt mutatja a réginek a helyét. Az említett sarokház 1683-ban már állott és ez az épület is látható a fogadalmi képen.²⁰

Maynczek szerint az akkori templom szélessége 17,50 m és három hajós volt. Akkor elképzelhető, hogy azok nem egyforma szélességűek.

A Nádor termi képen a templom déli oldalfalának az iránya nagyjában megegyezik a Főtértől kelet felé levő Ruszek-köz északi oldalával. Ez eltérő Maynczek térképén. Ezen különben 40 fok az eltérés az akkori templom fő tengelye és az ásatáson talált oldalfal (1. ábra 2.) iránya között. Még egy eltérést kell megemlítenünk: a régi templom védőfállal volt körülvéve.²² Ezt nem ábrázolta Maynczek. A templomot körülvető Belső-temetőnek is volt téglakerítése.

A mai templom alaprajzában nagy részt takar a régi egyházból. A közel egykor 476 m² alapterületű épületnek 210 m²-e lett így eltakarva.

Esterházy Károly említi, hogy „az Új Templom körül planálni köll a területet, azon van a Dologban az az

Akadál, hogy Koponyakra és holt Tetemekre jutnak le ha az ásáshoz kapnak”.²³ Ezek szerint a Belső-temetőt bolygatták meg. De az új templom alapozásánál mély árkok lehettek és ekkor ezek ásásánál nem kerültek elő sírok? Pedig az új templom körül mindenütt ott volt a temető. Lehet az is, hogy a temetkezések legutolsó idejében a kerítésen túl is temetkeztek. Nagyjában az új templom területe sávban egybeesik a régi temető területével.

Méréseink szerint az említett széles, aszfaltozott sáv, illetőleg járda alatt lehet az oldalhajó feltárt részétől északra 5,70 m-re a déli oldalhajó északi része.

Ennél a kis területű feltárásnál sok akadály miatt a mai templom elődjének déli oldalhajójából csak egy kis részletet sikerült megtalálni. Adat van az épület hosszára, a nyugati torony egy töredékére illetőleg részletére, és valami nyom a templombelsőre. A falak nem koraközépkoriak és ezért biztosan állítható, hogy a második templom nyomaira találtunk. Az elsőnek az építési ideje és helye egyenlőre bizonytalan, de Pápa 1225-ben már főesperesi székhely. Ez azt jelenti, hogy már a

szentistváni egyházszervezés idején Pápán templomot építettek. Ennek a románkori templomnak gótikus utódja nem szükségszerűen kellett, hogy topográfiailag azonos helyen épüljön fel, de valószínű. Így elvben elképzelhető, hogy a mai templom területén kereshető Pápa legkorábbi temploma is, a most megtalált gótikus támpillérekkel megerősített templomának alaprajzán belül.

JEGYZETEK

1. CS. DOBROVITS Dorottya: Pápa, r. katolikus Nagytemplom. Tájak–Korok–Múzeumok kiskönyvtára. 182. sz. Bp., 1984.
2. KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908. 102.
3. MRT 4. k. 200.
4. MITHAY Sándor: Pápa város építéstörténetéhez egykori ábrázolások alapján. VMMK 1985. 325.
5. KISS op. cit. 122.
6. MITHAY S. op. cit. 325.
7. CS. DOBROVITS D. op. cit. 2.
8. MRT. 38. tábla, MITHAY S. op. cit. 323.
9. MRT. 197. 38. kép.; MITHAY S. op. cit. 325. A térképet az Esterházy ura-

- dalom mérnöke, J. H. Maynczek rajzolta.
10. Pápai Helytörténeti Múzeum adattára. Ltsz. 995–83. (1982. X. 25.)
 11. KRALOVÁNSZKY Alán szíves helyszíni közlése.
 12. KISS op. cit. 97; MRT 200.
 13. MITHAY S. op. cit. 324.
 14. KISS I. op. cit. 97., PONGRÁCZ Gáspár: Descriptio oppidi Pápa. Antidotum universale c. mű függeléke. Trnaviae. 1733. 189–202.
 15. KISS I. op. cit. 102.
 16. A pápaiak elmondása szerint a templom oldalánál megrogyott a talaj ott, ahol ma a Szt. Flórián szobor áll.
 17. MÓRING József pápai apátplébános szerint innen ÉK-re 8 m mélyen fúrta le villámhárító elhelyezésére, s ekközben 3 m mélyen kriptát bolt-hajtására akadtak.
 18. KISS I. op. cit. 102.
 19. Ibidem.
 20. MITHAY Sándor: Adatok Esterházy Károly gróf építő tevékenységéhez. Műv. Történeti Értesítő 1979/2. sz. 131.
 21. CS. DOBROVITS D. op. cit. 2.
 22. BERÉNYI Zsigmond egyházlátogatása 1732-ben. In. PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai (1554–1760). Veszprém, 1947. 166; Pápai plébánia evk. 3.
 23. CS. DOBROVITS D. op. cit. 8.

SÁNDOR MITHAY

Im Komitat Veszprém steht am Hauptplatz der Stadt Pápa die heutige römisch-katholische Pfarrkirche, welche man vom Jahre 1773 baute, und dann wurde im Jahre 1795 eingeweiht. Ihr Vorfahrer war auch einst am Hauptplatz, aber wegen ihrer unsicheren Platz wollten wir es durch einer Probe-Ausgrabung kontrollieren. Vom Jahre 1773 hat man diese alte Kirche demoliert und nur der westliche Turm blieb eine Zeit lang in halber Höhe.

Unter der Probe-Ausgrabung kam ein Teil der südlichen Seitenwand der alten

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER RÖMISCH-KATOLISCHEN PFARRKIERCHE AUS PÁPA

Kirche vor (Abbildung 2., 3., 4). Vom zwei Pfeiler hat man einst einen Treppenartigen Abbruch abgetragen (Abbildung 5). Nach Westen kam die Länge der alten Kirche vor, welche man auf einer Landkarte vom Anfang der 1730-er Jahren dargestellt hat. Damit kam eine Gebäudecke und ein Gewölbe von Ziegeln vor (Abbildung 6. Fig. 3.). Der untere Teil desselben wurde als Fundament von einem Turm qualifiziert (Abbildung 1 Fig. 3). In der Richtung Osten haben wir ein Bodenniveau und auf eine Spur von einer

Mauer gefunden (Abbildung 1. Fig. 4). Aber diese Mauer gehört nicht zu der oben erwähnten Kirchenmauer.

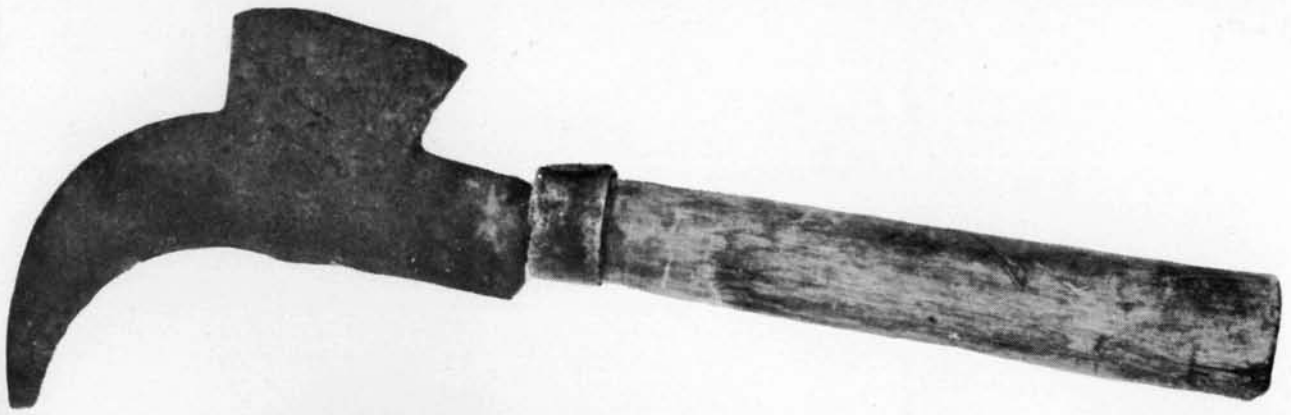
Die hier gefundenen Mauern stammen nicht von den Frühmittelalter, wie es im mehreren Fälle in der Literatur manche dies ahnten. Die gefundenen Erscheinungen sind Etappen der Pápaer sag, zweiten Kirche, also wahrscheinlich in der Spätmittelalter erbaut wurde. Der Ort der ersten frühmittelalterlichen Pfarrkirche ist leider unsicher noch.

Borító címloldal:
Guden oklevél

ISSN: 0864–7887

Felelős kiadó: Dr. Praznovszky Mihály

Gondozta és a nyomóformát készítette a Prospektus GM.
Sokszorosította a Progress, Veszprém
Kötészeti munkálatokat a Badacsonyi ÁG. nyomdája végezte

*Metszőkések a Balaton-felvidékről
Bakonyi Múzeum néprajzi gyűjteménye.
Ltsz.: G.55., 74.11.1., 86.8.15. KL.17., 86.31.*

